

**ДАТА І НОМЕР ЕЛЕМЕНТА
НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕРЕЛІКУ -**

Наказ від 05.08.2020 № 2008

**ВИТЯГ
З ОБЛІКОВОЇ КАРТКИ
елемента нематеріальної культурної спадщини України
МИСТЕЦТВО ВИГОТОВЛЕННЯ ЗВУКОВОЇ ГЛИНЯНОЇ ЗАБАВКИ
«ВАЛКІВСЬКИЙ СВИЩИК»**

(офіційна назва елемента нематеріальної культурної спадщини)

інша назва елемента нематеріальної культурної спадщини

Виготовлення свищика

(назва, яку використовують громада(и), група(и), окрема(і) особа(и), пов'язана з побутуванням елемента нематеріальної культурної спадщини, або назва, під якою елемент нематеріальної культурної спадщини вже відомий)

1. Загальна характеристика елемента нематеріальної культурної спадщини

Ареал сучасного побутування елемента нематеріальної культурної спадщини	Валківський район Харківської області. Зокрема: м. Валки та смт Ков'яги. Елемент практикується також у с. Шарівка, де розташовано навчальні класи Валківської районної комунальної дитячої школи мистецтв, та у с. Мельникове – учнями за місцем свого проживання.
---	--

<p>Ареал історичного побутування елемента нематеріальної культурної спадщини</p>	<p>Валківський повіт Харківської губернії. Завдяки наявності великих родовищ глини по всій території повіту гончарні родини або майстерні були майже в кожному селі. Доказом того, що Валки були гончарною столицею слобідського краю, свідчить фраза С. А.Таранушенка (директора Харківського Музею українського мистецтва, 1920-1933 р.) у «Короткому огляді роботи за 1924 рік»: <i>«З огляду на те, що в зібраній колекції кераміки бракувало слобожанської кераміки, в січні Х.Р.Кохана було послано до Валок...»</i></p> <p>Ліпленням же неопалених свищиків у Валківському повіті займались навіть діти <i>«на поясі»</i>, тобто коли пасли худобу (зі слів валківського гончара Б.М. Цибульника).</p>
<p>Носій(і) елемента нематеріальної культурної спадщини, що має(ють) безпосередній зв'язок з елементом НКС та вважає(ють) його частиною своєї спадщини</p>	<p>Безпосереднім носієм елемента «Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик» є колектив Валківської районної комунальної дитячої школи мистецтв у складі викладачів, учнів образотворчого відділення та випускників.</p>
<p>Галузь спадщини, яку представляє елемент нематеріальної культурної спадщини</p>	<p>традиційні ремесла</p>
<p>Стислий опис елемента</p>	<p>«Валківський свищик» – виріб із глини, що належить до малих керамічних форм. У наш час він відомий як глиняна звукова забавка майже монохромного охристого оздоблення, що має два основних та один, два (рідше три) додаткові отвори для видобування звуків. Може бути частково вкритий поливою. Найчастіше вживані форми: птах, півник (курочка), коник, козлик (коза), веприк. Мистецтво</p>

виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик» полягає в тому, щоб в процесі ліплення не тільки надати шматочку глини певної форми, а й змусити його звучати.

Зазвичай керамічне виробництво розпочинають із заготівлі сировини. Валківська глина за своїм хімічним складом самою природою підготовлена до використання. Її копають восени та взимку в заглибленнях і на ярах, перевозять на подвір'я гончара, де дають декілька місяців вилежатись (старожили говорили: «відмучитись») у відкритому вигляді. Під впливом природних явищ глина структурується і набуває більшої пластичності. Далі глину невеликими порціями роздрібнюють, змішують з водою, відстоюють і механічно очищають від сміття. Отримана сировина готова до формування.

Виліплюють «Валківські свищики» повністю руками, без застосування гончарного кола чи моделюючих форм. Утворення звуку відбувається завдяки наявності всередині забавки повітряної камери та мінімум двох отворів з неї на поверхню. У Валках існують два способи виготовлення повітряної камери у тулубі свищика: перший – «на паличці або пальці», другий – «від вареника». При застосуванні першого способу камера виходить пряма й довга. Їй притаманний глухий з надривом звук. Більша камера дасть нижчий звук, менша – високий. На її основі створюють форми, що стоять на чотирьох ніжках: коників, баранців, веприків. Робиться повітряна камера «на паличці» так: палець або паличку довжиною 3-15 см (залежить від кінцевого розміру свищику) та діаметром 1-2 см обліплюють товстим шаром глини і добре обтискають.

Виліплюють задуману фігурку і знімають її з палички. Отвір закривають, затиснувши пальцями глину. Зверху формують мундштук. Надалі додають тулубу чотири ніжки-опори та потрібні деталі образу, трохи підсушують. Тонкою стекою роблять два отвори до утвореної камери: з мундштука під прямим кутом та з торця під 45° . Таким чином виходить деталь «свисток» та одноголосий свищик. Кожна нова дірочка до камери на тулубі додає виробу ще одного голосу. Ці одну-дві дірочки розташовують збоку фігурки ближче до «свистка».

При застосуванні другого способу виготовлення повітряної камери – «від вареника» – камера виходить ширша у середині та вужча на кінцях і трохи вигнута. Стіни її тонші. Їй притаманний чистий та мелодійний звук. На її основі створюють форми з опорою на три точки – здебільшого півників. Робиться повітряна камера «від вареника» так: глину розплескують на «варяничку» (кружечок), товщиною 1 см, що заліплюють як вареник, але без начинки. Від цього всередині утворюється пустота. З одного куточку вареника формують голівку фігурки, з іншого – пристрій «свистка», що є однією з трьох опор, а у створеному образі – здебільшого хвіст. Далі з того ж краю варяничка додають ще дві опори-лапки, а по всьому тулубу інші задумані деталі. Голосистість надається аналогічно першому способу.

За потреби виріб після висихання декорують ангобами (кольоровими глинами). Для оздоблення валківських свищиків використовують лише два ангоби: білу глину «каолін» та червоно-коричневу «червінку». Їх

	<p>наносять звичайними пензликами. При опалі «червінка» стає більш червоною.</p> <p>Завдяки особливостям опалу свищики можуть набувати «задимлення». Цього досягають, коли до опалювальної камери подають повітря.</p> <p>Поливою «валківські свищики» декорують рідко. Вкривають нею місця видової ознаки: голову та ніжки. Але деталь «свисток» – ніколи. Раніше майстри виготовляли поливу власноруч. Нині використовують готову.</p>
<p>Матеріальні предмети, пов'язані з елементом нематеріальної культурної спадщини</p>	<p>Глина валківських родовищ сірого і рудого кольорів, середньої жирності й «достатньо пісковита». Вона потребує лише механічної очистки від сміття та камінців. До речі, якщо глина «запісочена», то вона дає пористість у виробі. Якщо ж вона занадто жирна, то навпаки – щільність та розтріскування при висиханні.</p> <p>Для первинної обробки глини та її механічної очистки потрібні ємності відповідного обсягу та вода.</p> <p>Розминають глину зволожуючи на гладкій дошці або спеціальному столі.</p> <p>Для виліплення задуманого образу, нанесення оздоблення та камерних отворів використовують спеціальні палички – стеки.</p> <p>Свищики можуть бути декоровані кольоровими глинами – ангобами, за допомогою пензлика.</p> <p>Для полив'яних виробів потрібна полива (глазур).</p> <p>Для випалу сформованих свищиків – горно або піч з температурою опалу близько 1000 градусів.</p> <p>Додатково майстру потрібні: захисний фартух та ганчірки.</p>

<p>Стисле визначення стану життєздатності елемента нематеріальної культурної спадщини</p>	<p>способи передачі елемента нематеріальної культурної спадщини в громаді від покоління до покоління, опис цього процесу;</p> <p>Земля, що народжує глину, народжує й гончарів. Відомий валківський кераміст Заслужений майстер народної творчості Борис Миколайович Цибульник (1952–2015, с. Шарівка) згадував, що його перше <i>«знайомство з глиною»</i> (як для більшості валківської малечі) розпочалося з <i>«дитячих забавок на пасі»</i>, де діти, які пасли худобу, ліпили свищики з глини. Його вчителі – гончар з хутору Піски Григорій Тихонович Білостоцький, Федір Іванович Гнідий (1893–1980, м. Валки) та Дмитро Іванович Наріжний (1926–2015, м. Валки) – навчилися цьому мистецтву у своїх дідів та батьків. Заслужений майстер народної творчості УРСР Ф. Гнідий найвідомішу свою колекцію свищиків створив у 1950-ті роки. Сам же Борис Цибульник ліпив їх до останнього подиху, та ще задовго до того у 1990-ті передав це мистецтво директору Валківської дитячої школи декоративно-прикладного мистецтва Олександрю Ковальову та своїй учениці Ользі Тимошенко.</p> <p>Ольга Тимошенко – корінна валківчанка та спадкова гончарівна. Гончарував її дід Дем'ян Лубенець, що рано пішов. Тому його навички та прийоми Ользі показувала мати – Віра Дем'янівна. Пізніше Ольга стала ученицею Б. Цибульника і викладачем Валківської ДШДПМ.</p> <p>У 1994 році Валківська ДШДПМ стає центром навчання елементу – там офіційно введено освоєння кераміки учнями.</p> <p>Зараз «Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський</p>
---	--

	<p>свищик» передається завдяки курсу з кераміки в рамках навчального процесу на образотворчому відділенні Валківської РК ДШМ. Сьогодні його викладають 5 вчителів. Освоюють ліплення свищиків та відточують майстерність учні з нульового по 6-й клас. Обсяг занять – одна година на тиждень. Починають з набування тактильних навичок виготовлення пустотілої форми та завершують створенням складно-декорованих свищикових композицій.</p> <p>Перевіряють звуковий потенціал мистецьки виготовлених «Валківських свищиків» учасники «шумового оркестру» другого, музичного, відділення Валківської РК ДШМ.</p>
<p>Подібні елементи нематеріальної культурної спадщини, які існують у сусідніх адміністративно-територіальних одиницях чи їх частинах (за наявності інформації)</p>	<p>Окариноподібні керамічні музичні інструменти виготовляли майже в усіх гончарних регіонах України як інструмент <i>«дитячої ігрової практики та раннього музичного навчання»</i> (І. Мацієвський «Музичні інструменти гуцулів»). Та найвідомішими результатами цих практик стали ще у 19 сторіччі «свистуни полтавських кустарів» та «гуцульська зозуля».</p> <p>Технології ліплення цих іграшок-забавок (окрім оздоблення) дуже подібні до «Мистецтва виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик».</p>

Джерела та посилання в мережі Інтернет:

1. Валківська районна комунальна дитяча школа мистецтв
URL: <http://valky-artschool.edu.kh.ua/>
2. Валківська районна комунальна дитяча школа мистецтв
URL: <https://www.facebook.com/2263719507217598/>
3. Гнідий Федір Іванович // Енциклопедія сучасної України
URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30693
4. Гончарство Валківського району Харківської області // Харківський обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва

- URL:<https://www.cultura.kh.ua/uk/intangible-cultural-heritage/elements/4920-goncharst-vo-valkivskogo-rajonu-harkivskoyi-oblasti>
5. Зупинився його гончарний круг. 27 лютого 2015 // Сайт Валківського краєзнавчого музею
URL: http://valky-museum.at.ua/news/zupinivsja_jogo_goncharnij_krug/2015-02-27-63
 6. Мацієвський І.В. Музичні інструменти гуцулів.: Науково-популярне видання. С.98-99.
URL:<https://books.google.com.ua/books?id=AT3cCQAAQBAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=%D0%9B.%D0%A1%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD&source=bl&ots=HC6qODccgc&sig=ACfU3U0ylpBCnBbhGTHO-SC8hSVvLpgecQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiNnPe6taboAhWFi8MKHRdnBWkQ6AEwA3oECAUQAQ#v=onepage&q=%D0%9B.%D0%A1%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD&f=false>
 7. Свищики Бориса Цибульника 26 березня 2014 // Сайт Валківського краєзнавчого музею
URL:http://valky-museum.at.ua/news/svishhiki_borisa_cibulnika_u_stolici/2014-03-26-37